

נייר עמדה בעניין

הצעת חוק פסיקת ריבית והצמדה (תיקון מס' 9) התשפ"ב-2022

הצעת חוק ההוצאה לפועל (תיקון מס' 71) (ריבית ודמי פיגורים), התשפ"ב-2022

טיוטת תקנות פסיקת ריבית והצמדה (קביעת שיעור הריבית ודרך חישובה) (תיקון), התשפ"ג-2023

הרב אורי סדן

המסמך אינו משקף בהכרח את עמדת המכון

א. תקציר

1. הצעות החוק כוללות הפרדה בין רכיב של ריבית לבין רכיב של דמי פיגורים.
2. הצעתנו היא לאפשר לחייב לגבות את שני הרכיבים, או אחד מהם לפי בחירתו משיקולים של חמלה על החייב.

ב. עיקרי הצעות החוק

החידוש המרכזי בהצעת החוק המונחת לפתחה של הכנסת נזכר בפתיחה לדברי ההסבר המלווים את הצעת החוק:

פיצול מנגנון ריבית הפיגורים לשני רכיבים – ריבית ודמי פיגורים, בשל התכליות השונות של מנגנון הריבית והמנגנון התמריצי לתשלום החוב... החלת הריבית השקלית מיועדת לפצות את הנושה על הנזק שנגרם לו כתוצאה מאיחור בתשלום החוב; הוספת דמי הפיגורים מיועדת להניע את החייב לביצוע התשלום... המונח "דמי פיגורים" נועד לבטא את העובדה כי לא מדובר בריבית שמטרתה פיצוי הנושה על הנזק שנגרם לו, אלא בסכום שמטרתו הנעת החייב לביצוע תשלום החוב.

פיצול זה מתבטא בארבעה שינויים משמעותיים הנוגעים לרכיב השני, דמי הפיגורים, להלן ציטוטים מתוך הצעות החוק:

1. המועד הראשון להוספת דמי הפיגורים יהיה בחלוף שלושה חודשים ממועד הפירעון.
2. הוספת דמי הפיגורים לחוב אחת לרבעון, במקום בתדירות יומית... זאת, במטרה לייצר נקודת זמן ברורה שבה על החייב לשלם את החוב בטרם יתווספו עליו דמי הפיגורים ובכך לחזק במידה רבה את התמריץ של החייב לשלם את חובו
3. ביטול החלת מנגנון "ריבית דריבית" על דמי הפיגורים... אין הצדקה להחיל על דמי הפיגורים מנגנון של "ריבית דריבית" שכן דמי הפיגורים הם רכיב תמריצי והם אינם מפצים על הנזק שנגרם לנושה בשל העיכוב בתשלום ואינם משקפים את חלוף הזמן.
4. כאשר חייב משלם את חובו בתשלומים בהתאם להוראת התשלומים שניתנה לו לפי חוק ההוצאה לפועל, הרי שאין הצדקה שיתווספו דמי פיגורים על החוב, וזאת מכיוון שהחייב כבר עומד בתשלומים שנקבעו לו.

בנוסף, התקנות המוצעות מבחינות בין אופן חישוב הריבית השקלית ובין האופן בו נקבעים דמי הפיגורים. הריבית השקלית מחושבת לפי הרכבו הסביר של תיק השקעה סולידי המורכב מ-75% ריבית

בנקאית (ממוצעת) ו-25% תשואה על אג"ח קונצרני בדירוג גבוה. זהו נסיון לקבוע מהו ה"נזק" (ובשפה ההלכתית – מניעת הרווח) שנגרם לנושה עקב העובדה שטרם קיבל את הכסף המגיע לו. לעומת זאת, בדמי הפיגורים ישנו רכיב קבוע שהוא 2% מעל מחצית גובה הריבית השקלית ובכל מקרה לא יותר מ-6% לשנה. שיעור ריבית זה (ברף התחתון) אמנם מושפע אמנם ממחירו של הכסף, שכן הוא נמצא ביחס ישר לגובה הריבית השקלית, אך הוא אינו מהווה פיצוי לנושה אלא באופן אקראי בו הריבית השקלית עומדת בדיוק על 4%. אם הריבית השקלית נמוכה משיעור זה אזי דמי הפיגורים יהיו גבוהים מהריבית השקלית, ואם הריבית השקלית גבוהה משיעור זה אזי דמי הפיגורים יהיו נמוכים מהריבית השקלית. שתי צורות חישבו אלו מבהירות בצורה ברורה כי דמי הפיגורים לא נועדו להוות פיצוי לנושה אלא תמריץ לחייב לשלם את חובו מהר ככל הניתן.

ג. המלצות לשיפור

הן בחוק הקיים והן בהצעת החוק הנוכחית אין התייחסות מפורשת לאפשרות לפיה הזכאי יהיה רשאי להסתפק בגביית הקרן בלבד, מבלי להוסיף לה ריבית והצמדה (לפי החוק הקיים) או ריבית שיקלית ו/או דמי פיגורים (לפי הצעת החוק החדשה).

אנו ממליצים על מתן אפשרות שכזו לזכאי, וזאת על מנת לאפשר לו לבחור להתנהג כלפי בעל במידה מסויימת של חמלה. כאשר מסתבר שבעלי חוב יבחרו לוותר על מלוא זכויותיהם בנסיבות המתאימות, כגון במקרה של חייב קשה-יום, במקרה של הלוואה לבן משפחה, ואף במקרה של הלוואת גמ"ח (גמילות חסד) שניתנה מלכתחילה ללא ריבית.

לגישה של חמלה כלפי החייב ושמירה על כבודו, על אף הדרישה הברורה לתשלום החוב במלואו, ישנם מקורות רבים במשפט העברי¹. נביא לכך מספר דוגמאות:

הגביה מהחייב אינה קבועה אלא היא נעשית תוך התחשבות ביכולותיו הכלכליות, וזאת מבלי לפגוע ביכולתו להמשיך להתפרנס ולעבוד למחייתו, ולהחזרת חובותיו (שו"ע (חו"מ צו, כג).

זאת ועוד התורה איפשרה לנושה ליטול מהחייב משכון על מנת להפעיל עליו לחץ לפרעון חובו, אולם הגבילה אפשרות זו לחפצים שאינם הכרחיים לחייב וזאת מנימוקים של חמלה:

"כִּי הִיא כְּסוּתוֹ לְבַדָּהּ הוּא שְׂמֵלְתוֹ לְעָרוֹ בְּמָה יִשְׁכַּב וְהָיָה כִּי יִצְעַק אֵלַי וְשָׁמַעְתִּי כִּי חֲנֹן אֶנִּי" (שמות כב, כו)

"וְשָׁכַב בְּשֵׁלְמָתוֹ וּבְרִכָּתוֹ וְלֹדֵד תִּהְיֶה צְדָקָה לְפָנַי יְיָ אֱלֹהֶיךָ (דברים כד, יג).

זאת, מתוך הבנה שלחץ גדול מדי על החייב פוגע לא רק באיכות חייו אלא בנפשו ממש: "לא יִחַבֵּל רְחִים וְרִכָּב כִּי נִפְשׁ הוּא חֲבֵל" (דברים כד, ו).

הנושה רשאי כמובן לגבות מהחייב את מלוא חובו אולם אם הוא יודע שאין בידו לפרוע את חובו אסור לו להפעיל על החייב אפילו לחץ פסיכולוגי: ציוויים אלו הובאו להלכה על ידי הרמב"ם הכותב בין השאר:

כל הנוגש העני והוא יודע שאין לו מה יחזיר לו - עובר בלא תעשה שנאמר "לא תהיה לו כנושה..."

אסור לאדם להראות עצמו לבעל חובו בזמן שיודע שאין לו אפילו לעבור לפניו שלא יפחידו או

יכלימו אע"פ שאינו תובעו ואין צריך לומר אם תבעו².

המלווה נדרש אפוא על ידי המשפט העברי למידה גדושה של חמלה ולרמה מוסרית גבוהה במערכת יחסיו עם הלווה, וזאת על אף זכותו המלאה לגבות את חובו.

¹ ראו פרופ' מנחם אלון, **כבוד האדם וחירותו בדרכי ההוצאה לפועל**, הוצאת מאגנס, ירושלים תש"ס.
² רמב"ם מלווה ולווה א, בשולחן ערוך חו"מ, צו

אי לכך, מתן האפשרות לנושה לוותר מרצונו על הסכומים המתווספים לקרן, ריבית והצמדה או דמי פיגורים עולה בקנה אחד עם דרישה זו הקוראת לנקוט כלפי החייב ביחס של חמלה. אמנם, תמיד יש אפשרות לזכאי להחזיר לחייב כסף לאחר שגבה אותו. אולם, עצם הגבייה עלולה לגרום לחייב נזק ועוגמת נפש. במיוחד כאשר מדובר על סכומים גדולים שכרוכים כעיקול נכסים, בדגש על דירת המגורים. לאור האמור אנו מציעים כי ברירת המחדל תישאר אמנם חיוב בריבית ודמי פיגורים בכל מקרה של עיכוב בתשלום, אולם תינתן אפשרות לזכאי לבקש חיוב בריבית או חיוב בדמי הפיגורים בלבד. לפיכך אנו מציעים לשנות את סעיף 6(א) בחוק ההוצאה לפועל העוסק בתוכן פנייתו של הזכאי ללשכת ההוצאה לפועל לשם תביעת חובו, ובסופו יבואו המילים הבאות:

וכן יציין אם אינו מעוניין בהתווספות ריבית שקלית ו/או דמי פיגורים לסכום שנפסק לזכותו או שנגבה עבורו.